

**Нове «передвижництво»: виставкова діяльність
Етнографічного музею «слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича
НТУ «ХПІ» (з досвіду роботи)**

Не секрет: у будь-якому музеї життя вирує переважно не в основній експозиції, а у виставкових залах. Чому — пояснювати, мабуть, не треба. І Етнографічний музей «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ», створений близько 20-ти років тому, у цьому відношенні не виняток. Проте у нього є певна відмінність від інших музеїв: його виставки проходять не тільки і не стільки у рідних стінах, скільки в інших приміщеннях.

Сталося це через те, що більшість виставок — результат міських краєзнавчих конкурсів, отже інтерес до них виявляється як мінімум загальноміським, а по суті — загальноукраїнським і загальнолюдським.

У попередніх статтях ми вже аналізували виставкову роботу музею «Слобожанські скарби» [7–10, 12, 14, 15, 17, 21, 22], про наші виставки було чимало радіопередач, телевізійних сюжетів та матеріалів у пресі [2–4, 6, 16, 23, 24, 26, 28–30], аналізували цю нашу діяльність і студенти у доповідях на наукових конференціях [18], тому хотілося б зупинитися лише на останніх виставкових проєктах.

Наприкінці 2000-х рр. ми зі студентами ХПІ почали ретельну фотофіксацію та відеозйомку старих харківських двориків. Чому саме двориків? Міські дворики, особливо старі, — реальність, яка стрімко зникає — і у фізичному, і у метафізичному сенсі. Двір перестає бути середовищем, де люди живуть: відзначають свята (зокрема, 9 травня), події у родинному житті (весілля, поминки), гуляють із дітьми, влаштовують дворові концерти, вистави. Та у сучасному дворі й місця для культурного простору зазвичай вже нема: скрізь гаражі, льохи, сарайчики, прибудови. А старі терасочки, веранди, дерев'яні сходи, двері столітньої давності (усі — неповторні!) або зовсім нищать, або модернізуються до невпізнанності.

Тому й виникла 7–8 років тому ідея зафіксувати хоча б на фото, відео та засобами образотворчого мистецтва втаємничену красу старого Харкова, яка відкривається лише «посвяченим» — тим, хто дійсно любить своє місто і для кого Пам'ять — не пусте слово.

У певному сенсі підсумковою стала виставка «Харківські дворики — forever!», що пройшла з 17 по 27 березня 2015 р. у Харківській муніципальній галереї — «культовому» місці Харкова [20]. Протягом 2010–2012 років Етнографічний музей «Слобожанські скарби» провів серед студентів 4 міські краєзнавчі конкурси «Харківські дворики», у яких узяло участь понад 300 представників різних ВНЗ. У виставках за результатами конкурсів, що проходили у Харківському художньому музеї, Пархомівському художньому музеї ім. П. Ф. Луньова, Харківському будинку актора, Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди, Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого, Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», Харківському національному університеті міського господарства ім. О. М. Бекетова, Харківському національному автодорожньому університеті, Харківському національному університеті радіоелектроніки, Харківському національному університеті будівництва та архітектури, Народній українській академії, Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. П. Василенка, Харківській державній академії дизайну та мистецтв, у Соломоновому університеті, Харківському художньому училищі, харківській художній школі № 1 ім. І. Рєпіна та в інших закладах культури і освіти.

У виставках, крім студентів, брали участь і професійні художники та фотографи. І на виставці у Муніципальній галереї, крім робіт творчої молоді (Олега Станичнова, Наталі Попової, Михайла Проценка, Олександри Лиманської, Кирила Чоботова, Віри Устьянської, Ігоря Хомутова, Ярослава Радченка, Андрія Ключнікова, Тетяни Томаш, Олени Кузьменко, Тетяни Шендрик, Андрія Мельничука та багатьох інших) також демонструвалися картини і фото відомих майстрів: Володимира Оглобліна, Святослава Вовчука, Романа Агасяна, Геннадія Кавтарадзе,

Олександра Шило, Олександра Лисенка, Леоніда Золотарьова, Лесі Каменної, Вікторії Люфутан, Анатолія Головіна, Віри Шашкової та деяких інших.

Що цікаво, жодна з виставок не була повтором — навіть тоді, коли до складу її входили роботи з попередньої виставки (хоча, як правило, склад творів що разу був різним). Інша композиція, інший інтер'єр породжували інші культурологічні сенси і інше естетичне сприйняття. Наприклад, у Арт-підвалі Муніципальної галереї цегляна фактура стін і стелі та фізична «андеграундність» приміщення виявилися найадекватнішим експозиційним простором саме для виставки про реальність, яка відходить на маргінес, а деякі «двориківські» фото наче продовжувалися щербатими стінами (ще й з графіті!) Арт-підвалу, який сам знаходиться у дворі, де у 1961 році на лавочці міг сидіти з гітарою мало кому тоді відомий Булат Окуджава.

Зазвичай усі наші виставки супроводжувалися певними культурологічними акціями. Під час роботи виставки у Муніципальній галереї не тільки відбувалися екскурсії-подорожі по експозиції, але й був проведений «Фестиваль актуальної пам'яті». Назва його симптоматична. Адже пам'ять буває активною і пасивною. І більшість інформації ми зберігаємо саме у пасиві — так влаштована наша свідомість. Коли треба, з пасиву необхідне «вискакує» в актив, але для цього потрібен зовнішній або внутрішній поштовх. Саме таким поштовхом для актуалізації у свідомості харків'ян не тільки нашої історії, але й певних етичних та естетичних цінностей і став «Фестиваль актуальної пам'яті». У його межах пройшли «Вечір дворової пісні» (з презентацією книги відомого барда Володимира Васильєва «А можно я спою? Из истории клубов авторской песни в г. Харькове»), «Вечір пам'яті поета і барда Льва Болдова» (непересічної постаті у культурному житті Харкова 2000-х років; його поезії у виставкових експозиціях «Харківських двориків» завжди були вагомими акцентами; активну участь у цій акції, як і у попередній, узяли члени Клубу пісенної поезії ім. Ю. Візбора), вечір «Одно-класники. Поетичний діалог: Ірина Легонькова і Михайло Красиков» (його домінантною темою була тема пам'яті — історичної (суспільної) та особистої; у вечорі взяла участь відома поетеса

Ніна Супруненко, яка прочитала вірш про харківські дворики, народжений після відвідання нашої виставки «Літературні дворики Харкова» у Харківському літературному музеї). Відбулися також такі фестивальні акції як культурологічні дискусії «Чи можна і треба врятувати старий Харків?» (за участю відомих архітекторів Володимира Новгородова, Володимира Лопатька, Інни Акмен та інших), «Харківські дворики: з минулого — у майбутнє» (за участю архітекторів Данила Штангеева та Олександра Калугіна, лауреата Державної премії України у галузі архітектури) [1].

Проект «Харківські дворики» залишається відкритим: попереду і нові художньо-документальні рецепції та дослідження, і нові виставки.

У 2013 р. до 70-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників наш музей разом із Академією військово-історичних наук і козацтва Генерального штабу Слобожанського козачого війська та профспілковим комітетом студентів НТУ «ХПІ» провів серед студентів-політехників краєзнавчий конкурс «Пам'ятники військової слави: 1941–1945» [5, 11]. Виставка експонувалася у читальній залі кафедри етики, естетики та історії культури НТУ «ХПІ». Студенти і дорослі учасники виставки (переважно співробітники Політеху) намагалися розповісти не тільки про загальновідомі пам'ятники, але й про менш відомі, однак такі, які вирізняються естетичною небанальністю і концептуальною новизною (наприклад, пам'ятник матері й удові у Слов'янську) та нагадують про такі події, про які забувати не можна.

Утім, історія спорудження пам'ятників — це переважно історія держави, і лише зрідка — тієї чи іншої громади. Нашому ж музею, оскільки він є етнографічним, ближча культурно-антропологічна проблематика. Саме тому протягом осені 2014 р. — весни 2015 р. був проведений міський краєзнавчий конкурс «1941–1945: Фотоісторія у родинному альбомі», учасникам якого треба було знайти зроблену саме у цей час домашню фотографію когось із рідних та розповісти історію і цієї світлини, і того, хто на ній зображений. Як завжди, наш студентський конкурс зацікавив і дорослих харків'ян, і на виставці, що відкрилася 6 травня 2015 р., напередодні 70-річчя Перемоги, у Науково-технічній бібліотеці НТУ «ХПІ»,

було представлено близько 60 фотографій і розповідей як про ветеранів війни, так і про тих, хто був вивезений на примусові роботи до Німеччини, а також про людей, які у той час були ще дітьми. Учасниками виставки стали переважно студенти та співробітники НТУ «ХПІ», ХНУРЕ, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХНАДУ [13, 19, 25]. 8 червня 2015 р. однойменна виставка відкрилася у Харківському історичному музеї і демонструвалася там до початку вересня [27], з вересня її побачили студенти та співробітники ХНАДУ, пізніше вона потрапить до ХНУ імені В. Н. Каразіна та інших навчальних закладів та бібліотек міста. Про актуальність цього проекту дуже добре написала студентка ХНУРЕ Ганна Сергієнко: «Що відчувала моя прабабуся Поліна в той час, коли відпускала свого чоловіка на війну? Зараз, коли історія повторюється і нас знову торкнулася війна, я можу зрозуміти її почуття. Адже, проїжджаючи повз блокпости, я відчувала що сь подібне: коли ти хоч раз бачив, як посміхається жива людина, що , напевно, заслуговує на тривале, сповнене сенсом життя, дуже важко усвідомлювати, що наразі її присутність тут, навпроти тебе, а то й на цьому світі, — хитка. Бо завтра цю людину можуть відправити у гарячу точку, або відбудеться атака на блокпост». Хочеться навести ще кілька уривків з роботи Ганни з пронизливою назвою «Відлуння війни досягає сучасності»: «Чи знаєте ви, що час можна побачити? Подивіться на ці світлини, зроблені сільським фотографом у сорокових роках ХХ ст. Бачите цей жовтувато-сірий наліт часу? Ці «візерунки» на зображеннях — дрібні крапочки, залишені від людського дотику? Хто ці люди? Яку історію життя вони хочуть нам розповісти?

Наші герої прийшли в цей світ 1911 року, що б бути щасливими, кохати один одного, радіти сімейному затишку, сміху дітей... Але що підготувала їм доля?

Їх звали Петро Іванович та Поліна Данилівна Личмани. Усе життя вони прожили в затишному радгоспі «Айдар» Марківського району, що на Луганщині. <...> Він повернувся з війни аж у 48-му, маючи звання старшини. Виявилось, що його затримали для відновлення виробництва. Під час війни стало в нагоді його професійне вміння — доглядати техніку. Але ремонтувати доводилося

вже бойові машини. Через такий хист його не відразу відпустили додому — державі були потрібні фахівці для відродження мирного життя. Він не приніс нагород, лише прихопив як трофеї хворі суглоби та національну гідність. Поліна Данилівна, турботлива вчителька дитячого садка, забула про ніжність і обіймала свого чоловіка, стискаючи, немов лещатами. Бабуся вела свою жіночу війну вдома: з відчаєм, хворобами двох дітей, голодом, моральним виснаженням, самотністю, — зі всім тим, що «дарує» нам слово з гірким присмаком «війна».

Можливо, мій прадідусь не вбив жодного фашиста, а моя бабуся не працювала на передовій, але я знаю точно, що головна їхня боротьба — це зберігати кохання й вірність, усвідомлювати своє сімейне щастя, робити світ кращим та залишатися людьми. Війна — це страшна та смертельна гра, у яку затягнули людей без пояснень правил. Але дідусь та бабуся боролися з життєвими труднощами інстинктивно, бо знали, що колись на світ з'явиться моя матір, потім я... Вони насправді винайшли машину часу, бо усвідомлювали, що щастя — причинно-наслідкове явище, і те, чого вони досягнуть в своєму житті, пронесеться відголосом у нашому».

З травня 2015 р. по травень 2016 р. музей разом із Академією військово-історичних наук і козацтва, профкомом студентів НТУ «ХПІ», Асоціацією випускників, викладачів та друзів ХНУ імені В. Н. Каразіна, ХНАДУ, Центром краєзнавства ім. академіка П. Т. Тронька при ХНУ імені В. Н. Каразіна та низкою інших інституцій проводять новий міський студентський краєзнавчий конкурс «Минуле у родинному вимірі: історія одного трикутника». Учасникам пропонується знайти у себе вдома лист з фронту (1941–1945 рр.) та написати до нього коментар нащадка.

Як бачимо, усі виставкові проекти нашого музею об'єднує тема Пам'яті. Нічого дивного: будь-який музей — місце матеріалізованої пам'яті. Доки нам є про що (і кого) пам'ятати, доти ми люди.

Примітки

1. Беляева А. «Еще больше было спето...» / А. Беляева // Proart. — 2015. — № 27. — С. 12.
2. Буряковская Т. Беззащитная красота харьковских дворигов / Т. Буряковская // Время. — 2011. — 9 июня. — С. 7.
3. Буряковская Т. В гостях у «Харьковских дворигов» / Т. Буряковская // Время. — 2012. — 18 января. — С. 7.
4. Буряковская Т. Музей-город:[Интервью з М. Красиковым] / Т. Буряковская // Время. — 2013. — 15 января.
5. Грибинюк Д. Проект «Незабутнє. Пам'ятники військової слави 1941–1945» Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ» / Д. Грибинюк // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теоретич. конф. студентів та аспірантів. Харків, 7–8 квіт. 2015 р.: У трьох частинах. Ч. 1. — Х., 2015. — С. 11–13.
6. Гудзь І. Що пам'ятають «літературні дворики» Харкова? / І. Гудзь // Слобідський край. — 2012. — 3 березня. — С. 12.
7. Красилов М. М. «Коли місто впритул до серця» (Інноваційний та інтерактивний потенціал краєзнавчої виставки) / М. М. Красилов // Вісімнадцяті Сумцовські читання: зб. матеріалів наук. конф. «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства»... 18 квіт. 2012 р. — Х., 2012. — С. 100–104.
8. Красилов М. М. Музей і місто: проблема діалогу (з досвіду роботи Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ») / М. М. Красилов // Universitates. Наука та просвіта. Наук.-попул. що кварталний журн. — 2015. — № 1. — С. 76–79.

9. Красиков М. М. Музейні акції у місті: евристичні можливості (з досвіду роботи Етнографічного музею «Слобожанські скарби» імені Г. Хоткевича НТУ «ХП») / М. М. Красиков // Дев'ятнадцяті Сумцовські читання: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства» (проводиться в рамках XIX Сумцовських читань). 18 квіт. 2013 р. — Х., 2013. — С. 32–39.
10. Красиков М. М. Музей у місті та місто в музеї: імперативи ХХІ століття. (З досвіду роботи Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХП») / М. М. Красиков // «Луньовські читання». Матеріали наук.-практ. семінарів (2010–2014 рр.). — Х., 2015. — С. 114–123.
11. Красиков М. М. Незабутнє / М. М. Красиков // Вісник Національного технічного університету «ХП»: зб. наук. пр. Сер. «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства». — 2014. — № 63 (1105). — С. 13–15.
12. Красиков М. М. 15 років Етнографічному музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХП» / М. М. Красиков // Вісник НТУ «ХП»: зб. наук. пр. Сер. «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства». — 2013. — № 6 (980). — С. 10–15.
13. Красиков М. М. «1941–1945: фотоісторія у родинному альбомі» / М. М. Красиков // Політехнік. — 2015. — 28 травня. — (№ 9–10).
14. Красиков М. М. Урбаника как сфера университетской педагогики / М. М. Красиков // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. Товажнянського. — Вип. 27 (31) : в 3-х ч. — Ч. 3. — Х., 2010. — С. 116–124.
15. Красиков М. М. «Харківські дворики»: з історії проекту / М. М. Красиков // Праці пам'яткознавців: ювілейна зб. наук. ст. з пам'яткоохоронної роботи. — Х., 2014. — Вип. 3, ч. 2. — С. 136–147.

16. Лігостаєва С. Харківські дворики нагадують про знаменитих земляків / С. Лігостаєва // [Електронний ресурс] — http://www.ukrinform.ua/ukr/news/harkivski_dvoriki_nagaduyut_pro_znamenitih_zemlyakiv_1733162
17. Лисянський М. Український модерн у харківських двориках / М. Лисянський // Слобідський край. — 2012. — 17 січня. — С. 8.
18. Малютина О. Как сохранить наше культурное наследие?: (О краеведческой деятельности этнографического музея «Слобожанські скарби» им. Г. Хоткевича) / О. Малютина // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: матеріали міжнар. наук.-теоретич. конф. студентів та аспірантів. 21–22 квітня 2010 р. — Х., 2010. — С. 17, 23.
19. Мельник З. Фотоісторія в родинному альбомі / З. Мельник // Політехнік. — 2015. — 14 травня (№8).
20. Мельник З. «Харківські дворики — forever!» / З. Мельник // Політехнік. — 2015. — 25 березня. (№ 3).
21. Михайлов К. «Харківські дворики» у Пархомівці / К. Михайлов // Слобідський край. — 2011. — 30 червня. — С. 10.
22. Михайлов К. Путешествие «Харьковских двориков» / К. Михайлов // Главное. — 2011. — 2 июля. — С. 5.
23. Мнішек І. Про харківські дворики — з душею / І. Мнішек // Слобідський край. — 2011. — 21 травня. — С. 15.
24. Можейко И. Чтобы не потерять / И. Можейко // Харьковские известия. — 2010. — 21 января.
25. Патлань К. Змиритись, але не забути / К. Патлань // Політехнік. — 2015. — 28 травня. (№ 9–10).
26. Соколинская А. Харьковские дворики: история любви / А. Соколинская // Caduceus: деловой журнал. — 2012. — № 1–2. — С. 44–49.
27. Спасская Н. История, преломленная через призму семьи / Н. Спасская // Время. — 2015. — 12 июня.

28. Хусточка М. «Харьковские дворики» — из настоящего в будущее» / М. Хусточка // Одна Родина. — 2011. — 30 мая. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://odnarodyna.com.ua/content/harkovskie-dvoriki-iz-nastoyashchego-v-budushchee>
29. Юр'єва І. Відкривачі таємниць харківських двориків / І. Юр'єва // Слобідський край. — 2011. — 25 січня. — С. 10.
30. Яшина Т. Харьковские дворики / Т. Яшина // Губерния. — 2011. — Июль. — С. 38.